JULKISASIAMIEHEN RATKAISUEHDOTUS GEORGES COSMAS

8 päivänä lokakuuta 1998 *

I Johdanto

1. Landesarbeitsgericht Hamburg (asia C-50/96 ja yhdistetyt asiat C-234/96 ja C-235/96) ja Landesarbeitsgericht Niedersachsen (yhdistetyt asiat C-270/97 ja C-271/97) ovat esittäneet yhteisöjen tuomioistuimelle useita ennakkoratkaisukysymyksiä EY:n perustamissopimuksen 119 artiklan, yhteisöjen tuomioistuimen asiassa C-262/88, Barber [1] 17.5.1990 antaman tuomion sekä Euroopan yhteisön perustamissopimuksen 119 artiklasta tehdyn pöytäkirjan (N:o 2), joka on liitetty Euroopan yhteisön perustamissopimukseen 7.2.1992 tehdyllä sopimuksella Euroopan unionista, (jäljempänä Barber-pöytäkirja) tulkinnasta.

2. Kansallisissa tuomioistuimissa käsiteltävinä olevissa tapauksissa on kysymys kantajien, jotka työskentelivät useita vuosia osa-aikaisina työntekijöinä aiemmin yhtenä ainoana yrityksenä toimineen Deutsche Bundespost Telekomin palveluksessa, ja sellaisten yritysten, jotka syntyivät ensiksi mainitun yhtiön jakauduttua, toisin sanoen Deutsche Telekom AG:n (asioissa C-50/96, C-234/96 ja C-235/96) ja Deutsche Post AG:n (asioissa C-270/97 ja C-271/97) välisistä riidoista. Riitojen taustalla on kyseisten yritysten osa-aikaisten työntekijöiden, kuten kantajien, jättäminen tarkasteltavana olevana ajanjaksona vakuutusten ja muiden sellaisten etuuksien ulkopuolelle, joista vastasi kyseisten yritysten sellainen ammatillinen eläkejärjestelmä, johon kuuluivat vain yritysten kokoaikaiset työntekijät.

3. Esitetyt ennakkoratkaisukysymykset koskevat lähinnä seuraavia asioita: onko käsiteltävinä olevissa tapauksissa kysymys perustamissopimuksen 119 artiklan vastaisesta naispuolisten työntekijöiden syrjimisestä miespuolisiin työntekijöihin verrattuna, onko asianomaisten henkilöiden mahdollisuuteen vedota perustamissopimuksen 119 artiklaan sovellettava käsiteltävinä olevissa tapauksissa asiassa Barber annettuun tuomioon ja Barber-pöytäkirjaan perustuvaa ajallista rajoitusta ja onko yhteisön oikeudella tällaisissa tapauksissa etusija sellaisiin mahdollisiin edullisempiin kansallisiin säännöksiin nähden, joiden mukaan asianomaisilla henkilöillä olisi myös asiassa Barber annettua tuomiota ja Barber-pöytäkirjaa edeltävään aikaan kohdistuva oikeus riidanalaisiin etuuksiin.

4. Koska esitetyt ennakkoratkaisukysymykset ovat pääasiallisesti samoja kaikissa nyt käsiteltävinä olevissa tapauksissa, käsittelen näitä kysymyksiä toiston välttämiseksi yhdessä ja viittaan tapauksissa oleviin eroihin vain siinä määrin kuin se on tarpeellista.

* Alkuperäinen kieli: kreikka.

1 — Asia C-262/88, Barber, tuomio 17.5.1990 (Kok. 1990, s. I-1889).

II Asiaa koskevat yhteisön oikeussäännöt

5. Perustamissopimuksen 119 artiklassa, jossa vahvistetaan miesten ja naisten samapalkkaisuuden periaate, määrätään seuraavaa: "Tätä artiklaa sovellettaessa palkalla tarkoitetaan tavallista perus- tai vähimmäispalkkaa ja muuta korvausta, jonka työntekijä suoraan tai välillisesti saa työnantajaltaan työstä tai tehtävästä rahana tai luontoisetuna."

6. Tätä artiklaa täsmennettiin miesten ja naisten samapalkkaisuuden periaatteen soveltamista koskevan jäsenvaltioiden lainsäädännön lähentämisestä 10 päivänä helmikuuta 1975 annetulla neuvoston direktiivillä 75/117/ETY. [2]

7. Yhdenmukaisen kohtelun periaatetta alettiin soveltaa 19.12.1978 annetun neuvoston direktiivin 79/7/ETY perusteella lakisääteisiin sosiaaliturvajärjestelmiin 24.7.1986 annetun neuvoston direktiivin 86/378/ETY [3] perusteella ammatillisiin sosiaaliturvajärjestelmiin.

8. Euroopan yhteisön perustamissopimuksen 119 artiklasta tehdyssä pöytäkirjassa (N:o 2) säädetään seuraavaa: "Sovellettaessa 119 artiklaa korvauksena ei pidetä ammatillisen sosiaaliturvajärjestelmän mukaisia etuuksia, jos ja sikäli kuin niiden voidaan osoittaa olevan 17 päivää toukokuuta 1990 edeltävältä työskentelykaudelta, paitsi kun on kyse työntekijöistä tai heidän jälkeensä etuuteen oikeutetuista, jotka ovat ennen tätä ajankohtaa panneet vireille oikeudenkäynnin tai esittäneet vastaavan vaatimuksen asiaan sovellettavan kansallisen lainsäädännön mukaisesti." EY:n perustamissopimuksen 239 artiklan mukaan pöytäkirja on erottamaton osa kyseistä sopimusta.

III Asiaa koskevat kansalliset oikeussäännöt

A Kansalliset säännökset

9. Grundgesetzin (Saksan perustuslaki) 3 §:ssä säädetään muun muassa, että ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä (1 momentti), että miehillä ja naisilla on yhtäläiset oikeudet (2 momentti) ja että ketään ei saa syrjiä tai suosia hänen sukupuolensa perusteella (3 momentti).

2 — EYVL L 45, s. 19.

3 — Miesten ja naisten tasa-arvoisen kohtelun periaatteen asteittaisesta toteuttamisesta sosiaaliturvaa koskevissa kysymyksissä 19 päivänä joulukuuta 1978 annettu neuvoston direktiivi 79/7/ETY (EYVL 1979, L 6, s. 24) ja miesten ja naisten tasa-arvoisen kohtelun periaatteen toteuttamisesta ammatillisissa sosiaaliturvajärjestelmissä 24 päivänä heinäkuuta 1986 annettu neuvoston direktiivi 86/378/ETY (EYVL L 225, s. 40).

10. Bürgerliches Gesetzbuchin (Saksan siviililaki; jäljempänä BGB) 612 §:n 3 momentissa [4] säädetään seuraavaa:

"Työsuhteessa ei voida sopia, että samasta tai samanarvoisesta työstä maksettava palkka on työntekijän sukupuolen perusteella pienempi kuin vastakkaiselle sukupuolelle maksettava palkka. Pienempää palkkaa koskevaa sopimusta ei voida perustella sillä, että työntekijään sovelletaan erityisiä suojasääntöjä hänen sukupuolensa perusteella."

11. Lisäksi vuonna 1985 annetun Gesetz über arbeitsrechtliche Vorschriften zur Beschäftigungsförderungin (työoikeudellisia säännöksiä sisältävä työllisyyden edistämiseksi annettu laki; jäljempänä BeschFG) 2 ja 6 §:ssä, jotka koskevat osa-aikatyötä, säädetään seuraavaa:

"2 § Erilaisen kohtelun kielto

(1) Työnantaja ei saa kohdella osa-aikaista työntekijää osa-aikaisen työnteon perusteella eri tavalla kuin kokoaikaisia työntekijöitä, ellei erilaista kohtelua voida perustella objektiivisilla syillä.

— —

6 § Työehtosopimuksen etusija

(1) Tämän jakson säännöksistä voidaan työntekijöiden haitaksikin poiketa työehtosopimuksella."

12. Vanhan Deutsche Budespostin osalta työntekijöiden vakuuttamisesta on todettava seuraavaa. Tarifvertrag für Arbeiter der Deutschen Bundespostin (Deutsche Bundespostin työntekijöitä koskeva työehtosopimus; jäljempänä työehtosopimus) 24 kohdan mukaan Deutsche Telekomin ja Deutsche Bundespostin työntekijöiden on kuuluttava Versorgungsanstalt der Deutschen Bundespostiin (Deutsche Bundespostin eläkekassa; jäljempänä VAP) Tarifvertrag über die Versorgung der Arbeitnehmer der Deutschen Bundespostin (Deutsche Budespostin työntekijöiden eläkkeitä koskeva työehtosopimus; jäljempänä eläkkeitä koskeva työehtosopimus) voimassa olevassa versiossa määrättyjen edellytysten mukaisesti.

4 — Tämä momentti lisättiin BGB:iin Gesetz über die Gleichbehandlung von Männern und Frauen am Arbeitsplatz -nimisen vuonna 1980 annetun lain (laki miesten ja naisten tasa-arvoisesta kohtelusta työpaikalla) 1 §:llä.

13. Eläkkeitä koskevan työehtosopimuksen 3 kohdassa määrättiin 31.12.1987 saakka, että työntekijän on kuuluttava VAP:iin muun muassa, jos

"työntekijän työsopimuksessa sovittu keskimääräinen viikottainen työaika on vähintään *puolet* vastaavaa työtä tekevän kokoaikaisen työntekijän *säännöllisestä viikottaisesta työajasta*" (3 kohdan b alakohta).

14. Tätä 3 kohtaa muutettiin 6.12.1989 päivätyllä työehtosopimuksella nro 394 taannehtivasti 1.1.1988 alkaen siten, että työntekijän on kuuluttava VAP:iin, jos työntekijän keskimääräinen viikottainen työaika on *vähintään 18 tuntia*.

15. Tätä kohtaa muutettiin vielä kerran uudelleen 1.4.1991 lähtien siten, että työntekijän on kuuluttava VAP:iin, jos hänet on palkattu työhön, jota ei voida pitää Sozialgesetzbuchin (sosiaaliturvalaki) IV osan 8 §:n 1 momentissa tarkoitettuna *"vähäisenä"* työnä.

B *Kansallinen oikeuskäytäntö*

16. Ennen yhteisöjen tuomioistuimen asiassa Barber antamaa tuomiota ei edellä mainittujen sosiaaliturvaa koskevien määräysten voimassaoloa tai niiden pätevyyttä suhteessa Saksan perustuslakiin tai yhteisön oikeuteen ole ilmeisesti asetettu kyseenalaiseksi.

17. Bundesarbeitsgericht oli kuitenkin, kuten komissio on asiassa C-50/96 esittämissään kirjallisissa huomautuksissa todennut, katsonut jo 14.10.1986 antamassaan tuomiossa (3 AZR 66/83), että naispuolisten osa-aikaisten työntekijöiden syrjiminen perustamissopimuksen 119 artiklassa tarkoitettujen etuuksien osalta on kiellettyä (myös) Saksan perustuslain 3 §:n 2 momentin perusteella, sillä kyseisessä momentissa vahvistetaan miesten ja naisten yhtäläisten oikeuksien periaate ja se on ollut voimassa jo vuodesta 1949 alkaen. Lisäksi asianomaisten henkilöiden oikeuksien ajalliseen rajoittamiseen ei kyseisen tuomion mukaan ole perusteita eikä se myöskään ole välttämätöntä [5] (ks. tähän liittyen myös Bundesarbeitsgerichtin 20.11.1990 antama tuomio [3 AZR 613/89]).

5 — On syytä huomauttaa, että tämä tuomio on seurausta yhteisöjen tuomioistuimen asiassa 170/84, Bilka, 13.5.1986 antamasta tuomiosta (Kok. 1986, s. 1607), jossa yhteisöjen tuomioistuin vastasi Bundesarbeitsgerichtin esittämiin yhteisön oikeutta koskeviin ennakkoratkaisukysymyksiin.

Viittaan myös siihen, että vastaaja valitti tässä asiassa Bundesarbeitsgerichtin tuomiosta Bundesverfassungsgerichtiin ja vetosi siihen, että tuomion taannehtivat vaikutukset loukkasivat luottamuksensuojan periaatetta. Bundesverfassungsgericht katsoi, ettei ollut perusteita ottaa valitusta käsiteltäväksi, koska sillä ei ole riittäviä menestymisen mahdollisuuksia (28.9.1992 annettu päätös, 1 BVR 496/87).

18. Bundesarbeitsgerichtin myöhemmän ja sittemmin vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan osa- ja kokoaikaisten työntekijöiden erilainen kohtelu ja varsinkin VAP:iin perustuvan turvan ulkopuolelle jättäminen on nykyisin kiellettyä ensi sijassa Saksan perustuslain 3 §:n 1 momentista ilmenevän ihmisten yhdenvertaisuutta lain edessä koskevan periaatteen perusteella riippumatta asianomaisten henkilöiden *sukupuolesta* tai miesten ja naisten *prosentuaalisesta jakaumasta* (ks. esim. Bundesarbeitsgerichtin 16.1.1996 antama tuomio [3 AZR 767/94]). Koska viimeksi mainitussa perustuslain säännöksessä säännellään riidanalainen kysymys kokonaisuudessaan ja koska se on tullut voimaan ennen perustamissopimuksen 119 artiklaa, tällaisessa asiassa ei mainitun oikeuskäytännön mukaan voida lainkaan vedota perustamissopimuksen 119 artiklaan, kuten ei näin ollen myöskään asiassa Barber annetussa tuomiossa tai Barber-pöytäkirjassa, joka liittyy tähän artiklaan esitetyn ajallisten vaikutusten rajoituksen soveltamiseen.

19. Bundesarbeitsgerichtin oikeuskäytännön mukaan siis sellaiset työehtosopimuksen määräykset, joiden perusteella osa-aikaiset työntekijät on jätetty VAP:iin perustuvan turvan ulkopuolelle, rikkovat perustuslaissa säädettyä yhdenvertaisuuden periaatetta, ja niitä *ei* näin ollen *voida soveltaa*, kun taas muut työehtosopimuksen määräykset pysyvät edelleen voimassa, ja ne työntekijät, jotka on jätetty tällaisen turvan ulkopuolelle, saavat näin ollen takautuvasti oikeuksia. Mainitun oikeuskäytännön mukaan oikeusvarmuuden periaate ja perustellun luottamuksen suoja, joihin vastaajayhtiöt (eräässä tapauksessa Deutsche Telekom) ovat vastaväitteenä vedonneet, eivät poista työntekijöiltä oikeutta kuulua takautuvasti tällaiseen turvajärjestelmään ja päästä osalliseksi siihen kuulumisesta seuraavista etuuksista. Ne ylimääräiset kustannukset, jotka vastaajayhtiölle eräässä tapauksessa syntyvät ja jotka ovat suuruudeltaan 40—50 miljoonaa Saksan markkaa, voidaan Bundesarbeitsgerichtin mukaan kattaa muista lähteistä, kuten pääomamarkkinoilta ja vararahastoista. [6]

IV Tosiseikat

A *Kantajien työsuhteet ja menettely Arbeitsgerichtissä*

a) Asia C-50/96

20. Lilli Schröder palkattiin Deutsche Bundespost Telekomin palvelukseen vuonna 1974. Hän työskenteli osa-aikaisena työntekijänä 20.5.1975 alkaen aina 31.3.1994 saakka, jolloin hän jäi eläkkeelle, ja hänen viikottainen työaikansa oli alle 18 tuntia. Häntä ei ollut vakuutettu VAP:ssa vuoden 1975 ja 31.3.1991 välisenä aikana. Edellä mainitun eläkkeitä koskevan työehtosopimuksen jälkimmäisen muutoksen jälkeen hänet kuitenkin vakuutettiin VAP:ssa 1.4.1991 alkaen. Hän on saanut 1.4.1994 alkaen vanhuuseläkettä lakisääteisestä järjestelmästä.

6 — Tuomio 28.2.1992 (3 AZR 173/92); 7.3.1995 annettu tuomio, joka koski Deutsche Telekomia (3 AZR 321/94); 16.1.1996 annettu tuomio, joka koski Deutsche Postia (3 AZR 767/94) jne. Deutsche Telekom valitti 7.3.1995 annetusta tuomiosta Bundesverfassungsgerichtiin, jossa kyseinen asia oli yhä vireillä vielä siinä vaiheessa, kun nyt käsiteltävinä olevat asiat saatettiin vireille yhteisöjen tuomioistuimessa. Myös muut asianosaiset ovat valittaneet muista vastaavista Bundesarbeitsgerichtin antamista tuomioista Bundesverfassungsgerichtiin, jossa nämä valitukset ovat yhä käsiteltävinä.

21. Arbeitsgericht Hamburgissa nostamassaan kanteessa Lilli Schröder katsoi, että hänellä on oikeus tulla pakollisesti vakuutetuksi VAP:ssa taannehtivin vaikutuksin 20.5.1975 alkaen, koska osa-aikaisten työntekijöiden jättäminen tällaisen vakuutuksen ulkopuolelle on naisiin kohdistuvaa välillistä syrjintää, joka on ristiriidassa perustamissopimuksen 119 artiklan, Saksan perustuslain 3 §:n ja BeschFG:n 2 §:n kanssa.

Väitteensä tueksi Lilli Schröder vetosi siihen, että esitettyjen tietojen mukaan Deutsche Bundespost Telekomin palveluksessa vuonna 1991 olleista 240 339 kokoaikaisesta työntekijästä 169 477 (eli 70,5 %) oli miehiä ja 70 861 (eli 29,5 %) naisia; osa-aikaisista työntekijöistä, joita oli yhteensä 11 521, oli sitä vastoin 560 (eli 5 %) miehiä ja 10 931 (eli 95 %) naisia.

Lilli Schröder vaati tämän johdosta, että Deutsche Bundespost Telekom (vastaaja) on velvoitettava maksamaan hänelle 1.4.1994 alkaen lisäeläkettä määrän, joka vastaa sitä määrää, jonka hän saisi, jos hän olisi kuulunut VAP:iin koko ajanjakson 20.5.1975—31.3.1991. Toissijaisesti Lilli Schröder vaati, että hänet on vakuutettava VAP:ssa vastaajan kustannuksella takautuvasti viimeksi mainitusta päivämäärästä alkaen, ja jos tätäkään ei hyväksytä, että vastaaja on velvoitettava maksamaan hänelle vahingonkorvausta siltä ajanjaksolta, jona häntä ei ollut vakuutettu.

b) Yhdistetyt asiat C-234/96 ja 235/96

22. Agnes Vick (kantaja asiassa C-234/96) aloitti Deutsche Bundespostin palveluksessa 1.7.1971. Hän työskenteli kokoaikaisena työntekijänä 30.9.1972 saakka, ja hänet oli tähän päivämäärään saakka vakuutettu VAP:ssa. Hän alkoi 1.10.1972 työskennellä osa-aikaisesti siten, että hänen viikottainen työaikansa oli 16 tuntia. Tämän seurauksena hänet erotettiin VAP:sta ja hänelle palautettiin maksetut vakuutusmaksut. Viimeksi mainitusta päivämäärästä alkaen aina siihen saakka kunnes hän erosi vastaajan palveluksesta 30.7.1991 häntä ei ollut vakuutettu VAP:ssa. Hän on saanut lakisääteistä vanhuuseläkettä 1.8.1991 alkaen.

Viele nosti Arbeitsgericht Hamburgissa kanteen, jossa hän vaati samalla tavalla sen toteamista, että hänellä on oikeus saada kuukausittaista eläkettä määrä, joka vastaa sitä määrää, jonka hän saisi, jos hän olisi kuulunut VAP:iin 1.7.1971 lähtien, sekä korkoa 4 % kulloisestakin eräpäivästä alkaen.

23. Ute Conze (kantaja asiassa C-235/96) aloitti työntekijänä 13.9.1971. Hän työskenteli kokoaikaisena työntekijänä 30.4.1972 saakka, jolloin hänet oli vakuutettu VAP:ssa. Conze alkoi 1.5.1972 työskennellä osa-aikaisesti siten, että hänen viikottainen työaikansa oli 16 tuntia,

minkä vuoksi hänet erotettiin VAP:sta. 1.4.1996 alkaen Ute Conze, joka työskentelee edelleenkin, on ollut jälleen vakuutettu VAP:ssa.

24. Ute Conze vaati Arbeitsgericht Hamburgissa, että vastaaja on velvoitettava asettamaan hänet vakuutetun riskin toteutuessa siihen tilanteeseen, jossa hän olisi, mikäli hän olisi kuulunut VAP:iin 1.1.1983—31.3.1991.

25. Kummassakin tapauksessa vastaaja on väittänyt, että kantajien taannehtiva vakuuttaminen olisi ristiriidassa luottamuksensuojan periaatteen sekä sen perustuslaissa vahvistetun periaatteen kanssa, joka koskee sopimusvapautta ja oikeutta tehdä työehtosopimuksia. Lisäksi vastaaja on katsonut, että mikäli se velvoitettaisiin vakuuttamaan kaikki osa-aikaiset työntekijät takautuvasti, tämä vaarantaisi vastaajan yritystoiminnan jatkumisen.

Vastaaja on edelleen väittänyt, että siinä tapauksessa, että kantajilla todettaisiin olevan vaatimiaan oikeuksia, näitä oikeuksia ei kuitenkaan voida myöntää päivämäärää 17.5.1990 eli sitä päivää edeltävältä ajalta, jolloin yhteisöjen tuomioistuin antoi tuomion asiassa Barber. [7]

26. Arbeitsgericht Hamburg otti kanteet käsiteltäväkseen sillä perusteella, että oli olemassa objektiivisia perusteita katsoa, että naisia oli syrjitty välillisesti. Tällaisen syrjinnän kielto seurasi tuomioistuimen mukaan jo Saksan perustuslain 3 §:n 2 momentista. Arbeitsgericht totesi edelleen, ettei ole olemassa mitään sellaista perustuslakiin sisältyvää periaatetta, joka estäisi antamasta kantajille takautuvasti oikeuksia. Näistä syistä Arbeitsgericht katsoi, että asiassa Barber annettuun tuomioon perustuva ajallisten vaikutusten rajoittaminen ei sovellu näihin tapauksiin.

c) Yhdistetyt asiat C-270/97 ja C-271/97

27. Sievers (kantaja asiassa C-270/97) työskenteli Deutsche Bundespostin (vastaaja) palveluksessa 16.9.1964 alkaen ja jäi eläkkeelle 28.2.1988. Hän työskenteli koko työssäoloaikansa osa-aikaisena työntekijänä siten, että hänen viikottainen työtuntimääränsä vaihteli 2,5 ja 18 tunnin

7 — Ks. ed. alaviite 1.

välillä. Häntä ei ollut vakuutettu VAP:ssa hänen työaikansa vuoksi.

28. Elisabeth Sievers nosti maaliskuussa 1993 Arbeitsgericht Hannoverissa kanteen, jossa hän vaati vastaajan velvoittamista maksamaan hänelle 1.3.1993 alkaen kuukausittaista lisäeläkettä määrän, joka vastaa sitä määrää, jonka hän olisi saanut, jos hän olisi kuulunut VAP:iin työsuhteensa alusta alkaen. Toissijaisesti hän vaati, että hänet vakuutettaisiin vastaajan kustannuksella VAP:ssa takautuvasti koko hänen työssäoloajaltaan. Sen tilanteen varalta, että kumpikaan mainituista vaatimuksista ei menestyisi, kantaja vaati korvausta vahingosta, joka hänelle oli aiheutunut siitä, ettei häntä ollut vakuutettu VAP:ssa.

29. Sievers väitti Arbeitsgericht Hannoverissa, että häntä oli syrjitty välillisesti sukupuolensa perusteella, kun taas vastaaja puolestaan kiisti tämän väitteen ja katsoi lisäksi, että 1.1.1991 edeltävään ajanjaksoon kohdistuva vaatimus oli vanhentunut.

30. Arbeitsgericht Hannover totesi, että osa- ja kokoaikaisten työntekijöiden erilainen kohtelu, joka ei riippunut sukupuolesta, rikkoi sellaisenaan BeschFG:n 2 §:n 1 momenttia sekä perustuslain yhdenvertaisuusperiaatetta. Tuomioistuin hyväksyi tämän vuoksi Sieversin ensisijaisen vaatimuksen osittain ja myönsi hänelle eläkkeen 1.1.1991 alkaen. Vastaaja valitti tästä tuomiosta Landesarbeitsgericht Niedersachseniin.

31. Brunhilde Schrage (kantaja asiassa C-271/97) palkattiin vuonna 1960. Hän työskenteli koko työssäoloaikansa osa-aikaisena työntekijänä tietyin keskeytyksin 1.10.1981 saakka ja sen jälkeen keskeytyksettä 31.3.1993 saakka. Hän vaati Arbeitsgericht Hannoverissa eläkettä viimeksi mainitusta ajankohdasta alkaen sen määrän, jonka hän olisi saanut, jos hän olisi kuulunut VAP:iin 1.1.1964—31.3.1993. Lisäksi hän esitti vastaavanlaiset toissijaiset vaatimukset kuin Sievers.

32. Arbeitsgericht Hannover hyväksyi osittain Schragen ensisijaisen vaatimuksen, mutta hylkäsi sen siltä osin kuin se kohdistui vuotta 1964 edeltävään ajanjaksoon sillä perusteella, että eläkeoikeudet olivat vanhentuneita Saksan lainsäädäntöön sisältyvän 30 vuoden vanhentumisajan perusteella (BGB:n 195 §).

B *Menettely Landesarbeitsgerichtissä*

33. Vastaajayhtiöt valittivat alueellisesti toimivaltaiseen Landesarbeitsgerichtiin

kaikissa edellä mainituissa tapauksissa. Vastaajat katsoivat, että perustamissopimuksen 119 artiklalla sekä Maastrichtin sopimuksella tähän perustamissopimukseen liitetyllä kyseistä artiklaa koskevalla pöytäkirjalla (Barber-pöytäkirja) on etusija kansallisiin säännöksiin nähden niissä kysymyksissä, joita ne koskevat. Käsiteltävinä olevissa tapauksissa oli tämän vuoksi sovellettava vastaajien mielestä asiassa Barber annettuun tuomioon ja Barber-pöytäkirjaan sisältyvää ajallisten vaikutusten rajoittamista.

34. Kantajat kiistivät tämän tulkinnan ja katsoivat, että heidän vaatimansa oikeudet perustuivat Saksan perustuslain 3 §:ään, minkä vuoksi ne olivat alusta lähtien voimassa Saksassa. Heidän käsityksensä mukaan yhteisön oikeus ei voi johtaa siihen, että mikäli tietyn jäsenvaltion oikeustila vastasi jo ennen asiassa Barber annettua tuomiota yhteisön oikeudessa tämän tuomion antamisen jälkeen vallinnutta oikeustilaa, niillä, joita oli syrjitty sukupuolensa perusteella ennen tämän tuomion antamista, ei enää sen antamisen jälkeen olisikaan oikeutta vedota mainittuun sukupuolen perusteella tapahtuneeseen syrjintään.

35. Ennakkoratkaisupyynnön esittäneet tuomioistuimet ovat huomauttaneet yleisellä tasolla, että Bundesarbeitsgerichtin oikeuskäytäntö ei ole tältä osin riidaton. Ne ovat katsoneet erityisesti, että osa-aikaisten työntekijöiden jättäminen VAP:n ulkopuolelle on perustamissopimuksen 119 artiklassa kiellettyä syrjintää sillä perusteella, että asiassa Barber annetussa tuomiossa ja Barber-pöytäkirjassa, joissa kielletään kyseisen tuomion antamisajankohtaa edeltävään aikaan kohdistuvien oikeuksien takautuva myöntäminen, ennakkoratkaisupyynnön esittäneet kansalliset tuomioistuimet näyttävät olevan taipuvaisia katsomaan, että kyseinen päivämäärä on yleisesti ottaen kauimmainen ajankohta taaksepäin katsottuna, josta alkaen voidaan esittää perustamissopimuksen 119 artiklaan perustuvia vaatimuksia. Yhteisön oikeuden ensisijaisuuden periaatteen perusteella sekä sen perusteella, että yhteisön oikeutta on sovellettava yhdenmukaisesti kaikissa jäsenvaltioissa, kansalliset tuomioistuimet ovat katsoneet, että edellä mainittu ajallisten vaikutusten rajoittaminen koskee myös niitä tapauksia, joissa asianomaisilla henkilöillä olisi kansallisen oikeuden perusteella oikeus myös asiassa Barber annettua tuomiota edeltävään ajankohtaan kohdistuviin etuuksiin. Kansallisten tuomioistuinten mukaan on lisäksi otettava huomioon, että Bundesarbeitsgerichtin aikaisemmasta oikeuskäytännöstä käy ilmi, että Saksassa oli ollut vaikeaa tai jopa mahdotonta katsoa ennen asiassa Barber annettua tuomiota, että riidanalaiset työehtosopimusten määräykset olisivat rikkoneet joko perustamissopimuksen 119 artiklaa tai Saksan perustuslain 3 §:n 2 momenttia. Riidanalaisten oikeuksien takautuva myöntäminen työntekijöille nostaisi näin ollen esiin kysymyksen työnantajien vahingoksi tapahtuvasta oikeusvarmuuden periaatteen ja luottamuksensuojan periaatteen rikkomisesta. Lopuksi kansalliset tuomioistuimet ovat vielä todenneet, että takautuvien oikeuksien myöntämisen taloudelliset seurannaisvaikutukset käsiteltävinä olevissa tapauksissa saattaisivat saksalaiset yritykset kilpailullisista näkökohdista tarkasteltuna epäedullisempaan asemaan.

36. Edellä mainittujen epäilystensä vuoksi kansalliset tuomioistuimet ovat esittäneet

yhteisöjen tuomioistuimelle seuraavat ennakkoratkaisukysymykset käsiteltävinä olevissa tapauksissa.

V Ennakkoratkaisukysymykset

37. Ennakkoratkaisukysymykset on muotoiltu seuraavasti:

a) Asia C-50/96, Schröder

"1. Syrjitäänkö naisia yhteisöjen tuomioistuimen EY:n perustamissopimuksen 119 artiklaa koskevassa oikeuskäytännössä tarkoitetulla tavalla välillisesti silloin, kun sukupuolineutraalisti muotoillun määräyksen mukaan osa-aikatyössä olevilla työntekijöillä, joiden sopimuksen mukainen viikottainen työaika on alle 18 tuntia, ei ole oikeutta saada ammatillisesta eläkejärjestelmästä maksettavaa lisäeläkettä, kun tällaisista työntekijöistä noin 95 prosenttia on naisia?

2. Jos ensimmäiseen kysymykseen vastataan myöntävästi, koskevatko Euroopan yhteisön perustamissopimuksen 119 artiklasta tehty pöytäkirja (ns. Barber-pöytäkirja) ja siihen sisältyvä taannehtivuuskielto myös ensimmäisessä kysymyksessä kuvatun kaltaista välillistä naisiin kohdistuvaa syrjintää?

3. Jos toiseen kysymykseen vastataan myöntävästi, onko Euroopan yhteisön perustamissopimuksen 119 artiklasta tehtyyn pöytäkirjaan (ns. Barber-pöytäkirja) sisältyvällä taannehtivuuskiellolla etusija Saksan valtiosääntöoikeuteen nähden (Saksan perustuslain 3 §:n 1 momentti), jonka mukaan taannehtivuuskielto ei nimenomaan ole sallittu ensimmäisessä kysymyksessä kuvatussa tapauksessa?

4. Kierretäänkö edellä ensimmäisessä kysymyksessä kuvatun kaltaisessa tapauksessa sillä, että Saksan valtiosääntöoikeuden mukaan Saksan perustuslain 3 §:n 1 momentissa hyväksytään taannehtivuus, EY:n perustamissopimuksen 119 artiklasta tehdyssä pöytäkirjassa olevaa taannehtivuuskieltoa lainvastaisesti, jos vastaavissa olosuhteissa kansallisessa oikeudessa, jonka päämääränä on niin ikään tasa-arvoinen kohtelu ammatillisissa eläkejärjestelmissä, hyväksytään — toisin kuin yhteisön oikeudessa — säädöksen taannehtiva soveltaminen työntekijöiden eduksi erityisesti silloin, kun on kyse välillisesti syrjityistä naisista?

5. Jos neljänteen kysymykseen vastataan myöntävästi, kierretäänkö 26.4.1985 annetun Beschäftigungsförderungsgesetzin 2 §:n 1 momentin, jossa sallitaan taannehtiva vaikutus 26.4.1985 asti, soveltamisella EY:n perustamissopimuksen 119 artiklasta tehtyyn pöytäkirjaan (Barber-pöytäkirja) sisältyvää taannehtivuuskieltoa kielletyllä tavalla?

6. Rikotaanko ensimmäisessä kysymyksessä kuvatun kaltaisessa tapauksessa Saksan perustuslain 3 §:n 1 momentin perusteella sallitulla taannehtivuudella yhteisön oikeutta, kun otetaan huomioon asianomaisiin saksalaisiin yrityksiin kotimaassa kohdistuva kohtuuton syrjintä sekä se, että kansallista oikeutta tai yhteisön oikeuden jotain periaatetta on tulkittava siten, että tulkinta on yhteensopiva yhteisön oikeuden kanssa ja onko yhteisön oikeudella näiltä osin etusija kansalliseen oikeuteen nähden?"

b) Asiat C-234/96, Vick, ja C-235/96, Conze

"1. Onko EY:n perustamissopimuksen 119 artiklalla, toisella Barber-pöytäkirjalla ja niitä koskevalla Euroopan yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännöllä primaarisena yhteisön oikeutena etusija Saksan liittotasavallassa voimassa oleviin perustuslakiin (perustuslain 3 §) ja tavallisiin oikeusnormeihin (Beschäftigungsförderungsgesetzin 2 §:n 1 momentti ja työoikeuden yleinen tasa-arvoisen kohtelun periaate) nähden siten, että silloin, kun ne tosiseikkoja koskevat edellytykset täyttyvät, joiden täyttyessä voidaan vedota EY:n perustamissopimuksen 119 artiklaan yrityskohtaisessa eläkejärjestelmässä esiintyvän sukupuoleen perustuvan sellaisen välillisen syrjinnän johdosta, joka aiheutuu siitä, että osa-aikaisia työntekijöitä kohdellaan epäedullisemmin, kansallisten perustuslain säännösten tai tavallisten oikeusnormien perusteella voidaan vaatia etuuksia vain niiden samojen rajoittavien edellytysten täyttyessä, joita sovelletaan silloin, kun esitetään yhteisön oikeuden mukainen vaatimus kilpailevana oikeusperustana olevan EY:n perustamissopimuksen 119 artiklan nojalla, siten, että vain kansalliseen oikeuteen perustuvasta oikeudellisesta arvioinnista poiketen etuuksia myönnetään kansallisten säännösten perusteella vain päivämäärän 17.5.1990 jälkeisiltä työskentelykausilta, ellei muuta johdu sellaisten työntekijöiden hyväksi säädetystä poikkeuksesta, jotka ovat ennen tätä päivämäärää nostaneet kanteen tai esittäneet vastaavan vaatimuksen sovellettavan kansallisen oikeuden mukaisesti?

2. Päteekö edelliseen kysymykseen annettava vastaus myös silloin, kun kilpailevan kansallisen oikeusperustan

nojalla tasa-arvoista kohtelua voidaan vaatia pelkästään siksi, että osa-aikatyötä tekeviä syrjitään, mitä ei voida objektiivisesti perustella, ilman, että asiaan vaikuttaisi se, onko kyse sukupuoleen perustuvasta välillisestä syrjinnästä siten, että suhteellisesti suurempaa osuutta naispuolisista työntekijöistä kohdellaan huonommin?"

c) Asiat C-270/97, Sievers, ja C-271/97, Schrage

"1. a) Onko yhteisön oikeudelle (EY:n perustamissopimuksen 5 artiklan toisen kohdan ja 189 artiklan mukaan) annettava soveltamisen tai vaikutusten suhteen etusija sellaisiin jäsenvaltioiden kansallisiin säännöksiin nähden, joita voitaisiin soveltaa tai sovellettaisiin konkurrenssitilanteessa samaan tilanteeseen tasa-arvoista kohtelua ammatillisessa eläkejärjestelmässä koskevan vaatimuksen tueksi ja joita ovat esimerkiksi — yleisesti — Saksan työoikeudellinen tasa-arvoisen kohtelun periaate tai — erityisesti — vuoden 1985 Beschäftigungsförderungsgesetzin 2 §:n 1 momentti?

b) Päteekö yhteisön oikeuden ensisijaisuus yleisesti sellaisessa ristiriitatapauksessa, jossa yhteisön oikeuden mukaan ammatillisesta eläkejärjestelmästä myönnetään etuuksia vain, jos ne ovat kertyneet päivämäärän 17.5.1990 jälkeisiltä työskentelykausilta ja vain siltä osin kuin ne ovat kertyneet näiltä kausilta, vaikka näistä samoista seikoista säädetään kansallisissa normeissa toisin eli siten, että niissä ei suljeta pois takautuvuutta?

c) Onko yhteisön oikeus ensisijaista vain silloin, kun asia konkreettisesti koskee EY:n perustamissopimuksen 119 artiklan sosiaalisen tavoitteen kanssa rinnakkaista taloudellista tavoitetta eli yhdenvertaisten kilpailumahdollisuuksien toteuttamista?

2. Seuraako ainakin yhteisön oikeuteen kuuluvan, kansallisen lainsäädännön yhteisön oikeuden mukaisen tulkinnan periaatteesta, että kansallisia säännöksiä, jotka koskevat tasa-arvoista kohtelua ammatillisista eläkejärjestelmistä maksettavien etuuksien osalta, on tulkittava ja sovellettava yhteisön oikeuden vaatimusten ja rajoitusten (takautumiskielto) mukaisesti?"

VI Asiakysymykset

A *Ensimmäinen kysymys asiassa C-50/96, Schröder*

38. Tällä kysymyksellään kansallinen tuomioistuin kysyy lähinnä sitä, rikkooko naispuolisten osa-aikaisten työntekijöiden jättäminen ammatillisesta eläkejärjestelmästä maksettavan lisäeläkkeen ulkopuolelle perustamissopimuksen 119 artiklaa, kun 95 prosenttia ulkopuolelle jätetyistä työntekijöistä on naisia.

39. Käsiteltävänä olevassa tapauksessa on selvää, että kysymyksessä oleva eläkejärjestelmä kuuluu perustamissopimuksen 119 artiklan soveltamisalaan ja että riidanalaiset etuudet ovat tässä artiklassa tarkoitettua palkkaa. [8]

40. Lisäksi asianomaiset ovat pääsääntöisesti yhtä mieltä tähän kysymykseen annettavasta vastauksesta, koska tämä ongelma on jo ratkaistu. Tämän vuoksi riittää, kun viitataan yhteisöjen tuomioistuimen vakiintuneeseen oikeuskäytäntöön, jonka mukaan osa-aikaisten työntekijöiden jättäminen yksityisen ammatillisen lisäeläkejärjestelmän ulkopuolelle on perustamissopimuksen 119 artiklassa kiellettyä naisten syrjintää, mikäli tällainen tilanne koskee huomattavasti suurempaa määrää naisia kuin miehiä, ellei yritys osoita, että tällainen menettely voidaan perustella sellaisilla objektiivisilla seikoilla, joihin ei liity sukupuoleen perustuvaa syrjintää. [9]

41. Yhdistyneen kuningaskunnan hallitus on esittänyt huomautuksissaan toisenlaisen tavan laskea syrjinnän olemassaoloa arvioitaessa huomioon otettavaa miesten ja naisten suhteellista osuutta kuin se tapa, mitä kansalliset tuomioistuimet ovat näissä tapauksissa käyttäneet. Koska nyt käsiteltävänä olevissa tapauksissa tällaista kysymystä ei kuitenkaan ole välittömästi esitetty, sitä ei nähdäkseni ole tarpeen tarkastella tässä yhteydessä. [10]

8 — Vrt. ed. alaviitteessä 5 mainittu asia Bilka (tuomion 22 kohta); ed. alaviitteessä 1 mainittu asia Barber (tuomion 28 kohta); asia C-173/91, komissio v. Belgia, tuomio 17.2.1993 (Kok. 1993, s. I-673, 17 ja 20 kohta); asia C-109/91, Ten Oever, tuomio 6.10.1993 (Kok. 1993, s. I-4879, 10 ja 11 kohta) ja asia C-7/93, Beune, tuomio 28.9.1994 (Kok. 1994, s. I-4471, 30, 37 ja 43 kohta).

9 — Ks. mm. ed. alaviitteessä 5 mainittu asia Bilka (tuomion 31 kohta).

10 — Olen esittänyt oman käsitykseni tästä kysymyksestä asiassa C-167/97, joka on edelleen vireillä yhteisöjen tuomioistuimessa, 14.7.1998 antamassani ratkaisuehdotuksessa (Seymour-Smith ym., C-167/97, Kok. 1999, s. I-623, s. I-626, 116, 124 ja 125 kohta).

B *Toinen—viides kysymys asiassa C-50/96, molemmat kysymykset asioissa C-234/96 ja C-235/96 ja ensimmäisen kysymyksen a ja b kohta sekä toinen kysymys asioissa C-270/97 ja C-271/97*

42. Näillä kysymyksillä, joita käsitellään tässä yhdessä, ennakkoratkaisupyynnön esittäneet tuomioistuimet haluavat saada selville lähinnä sen, muodostavatko perustamissopimuksen 119 artikla ja Barber-pöytäkirja, sellaisina kuin yhteisöjen tuomioistuin on niitä tulkinnut, esteen sellaisten kansallisten säännösten soveltamiselle, joiden mukaan osa-aikaisilla työntekijöillä on oikeus kuulua kansallisissa tuomioistuimissa käsiteltävinä olevissa asioissa kyseessä olevan kaltaiseen eläkejärjestelmään ja saada sellaista lisäeläkettä jo ajankohtaa 17.5.1990 eli asiassa Barber annetun tuomion antamisajankohtaa edeltäviltä työskentelykausilta.

43. Näihin kysymyksiin liittyy kaksi ongelmaa. *Ensiksi* on selvitettävä, koskeeko riidanalaisten tapausten kaltaisia tapauksia yhteisön oikeuden näkökulmasta tarkasteltuna periaatteessa asiassa Barber annetusta tuomiosta ja Barber-pöytäkirjasta ilmenevä oikeusvaikutusten ajallinen rajoitus tai mahdollisesti jokin muu ajallinen rajoitus (ks. jäljempänä kohta a). "*Toiseksi* on selvitettävä, koskeeko tämä rajoitus yhteisön oikeuden ensisijaisuus huomioon ottaen myös niitä tapauksia, joissa kansallisessa lainsäädännössä annetaan etuuksia, jotka ulottuvat nyt esillä olevaa aikarajaa edeltävään ajanjaksoon (ks. jäljempänä kohta b)."

a) Ensimmäinen ongelma

44. Kuten yhteisöjen tuomioistuimen asiassa Barber antaman tuomion jälkeisestä oikeuskäytännöstä ilmenee, kyseisessä tuomiossa tarkoitettu ajallisten vaikutusten rajoitus, joka esiintyy myös Barber-pöytäkirjassa, koskee ainoastaan sellaisia syrjintätilanteita, jotka työnantajien ja eläkejärjestelmien taholta on voitu *kohtuudella* olettaa *sallituiksi* siksi, että ne perustuvat yhteisön oikeudessa säädettyihin, ammatillisia eläkejärjestelmiä koskeviin siirtymävaiheen poikkeusjärjestelyihin. [11]

45. Tähän liittyen yhteisöjen tuomioistuin on todennut ammatillisiin eläkejärjestelmiin *liittymistä* koskevan oikeuden osalta, että edellä mainitusta asiassa Bilka annetusta tuomiosta alkaen on ollut selvää, että sukupuoleen perustuva syrjintä on vastoin perustamissopimuksen 119 artiklaa ja että mistään ei voida päätellä, että asianomaiset ammatilliset tahot olisivat voineet erehtyä tämän artiklan sovellettavuudesta. [12]

11 — Esim. mahdollisuus säätää eri eläkeikä miehille ja naisille, josta säädetään direktiivin 86/378 9 artiklan a kohdassa, jossa on toistettu direktiivin 79/7 7 artiklan 1 kohdan a alakohtaan sisältyvä poikkeussäännös; vrt. em. asiassa Barber annetun tuomion 42 kohta sekä asia C-57/93, Vroege, tuomio 28.9.1994 (Kok. 1994, s. I-4541, 22 kohta).

12 — Ks. edellisessä alaviitteessä mainittu asia Vroege, tuomion 20—29 kohta; asia C-128/93, Fisscher, tuomio 28.9.1994 (Kok. 1994, s. I-4583, 17—26 kohta); asia C-435/93, Dietz, tuomio 24.10.1996 (Kok. 1996, s. I-5223, 19 ja 20 kohta) ja asia C-246/96, Magorrian, tuomio 11.12.1997 (Kok. 1997, s. I-7153, 27—29 kohta).

46. Yhteisöjen tuomioistuin on edelleen katsonut, että koska asiassa Bilka annetussa tuomiossa ei rajoitettu ajallisesti kyseisen tuomion oikeusvaikutuksia, perustamissopimuksen 119 artiklan välittömään oikeusvaikutukseen voidaan vedota, kun vaaditaan oikeutta kuulua takautuvasti ammatillisiin eläkejärjestelmiin 8.4.1976 alkaen eli siitä päivästä alkaen, jolloin asiassa Defrenne II annettiin tuomio (asia 43/75, Kok. 1976, s. 455, 40 kohta), jossa tunnustettiin ensimmäistä kertaa kyseisen artiklan välitön oikeusvaikutus. [13]

47. Yhteisöjen tuomioistuin on todennut, että työntekijän kannalta eläkejärjestelmään kuuluminen olisi täysin merkityksetöntä, ellei hänellä olisi järjestelmään kuulumisen perusteella oikeutta saada kyseisen järjestelmän mukaisia *etuuksia*. Yhteisöjen tuomioistuin on tämän huomioon ottaen todennut, että työntekijällä, joka on jätetty sukupuolensa perusteella ammatillisen eläkejärjestelmän ulkopuolelle, on sekä oikeus liittyä takautuvasti tällaiseen järjestelmään että oikeus saada takautuvasti sen mukaiset etuudet, kuten vanhuuseläke tai lisäeläke. [14]

48. Käsiteltävinä olevissa tapauksissa kantajina olevien työntekijöiden kaltaisilla työntekijöillä on näin ollen yhteisön oikeuden näkökulmasta kaikissa tapauksissa sekä oikeus liittyä eläkejärjestelmään takautuvasti 8.4.1976 alkaen että oikeus saada tähän ajanjaksoon perustuvat etuudet.

13 — Ed. alaviitteessä 12 mainittu asia Dietz (tuomion 21 kohta) ja asia Magorrian ja Cunningham (tuomion 30 kohta).

14 — Ed. alaviitteessä 12 mainittu asia Dietz (tuomion 23 kohta ja sitä seuraavat kohdat) ja asia Magorrian ja Cunningham (tuomion 32—35 kohta).

49. Kansallisissa tuomioistuimissa käsiteltävinä olevien asioiden tosiasialliset olosuhteet huomioon ottaen on perusteltua tehdä tässä yhteydessä seuraava selvennys. On korostettava, että oikeus saada takautuvaan vakuutuskauteen perustuvia etuuksia on riippuvainen asianomaisessa jäsenvaltiossa sovellettavista yleisistä ehdoista ja edellytyksistä, erityisesti siitä, että työntekijä on maksanut mahdollisesti maksettavaksi säädetyt vakuutusmaksut.

50. Kun työntekijä on joutunut perustamissopimuksen 119 artiklan vastaisesti sukupuoleen perustuvan syrjinnän uhriksi, merkitsee se, kuten yhteisöjen tuomioistuin on korostanut, että

"tasa-arvoisen kohtelun palauttamisen on merkittävä sitä, että syrjitty työntekijä saatetaan samanlaiseen tilanteeseen kuin toista sukupuolta olevat työntekijät.

Työntekijä ei siten voi vaatia etenkään taloudellisesti suotuisampaa kohtelua kuin mitä hän olisi saanut, jos hän olisi kuulunut järjestelmään tavanomaisella tavalla.

Se, että työntekijä voi vaatia kuulumista ammatilliseen eläkejärjestelmään taannehtivasti, ei vapauta häntä velvollisuudesta

maksaa kyseiseen kauteen liittyviä maksuja." [15]

51. Kuten käsiteltävinä olevien tapauksien tosiseikkoja selvitettäessä on jo edellä todettu, Lilli Schröder, Elisabeth Sievers ja Brunhilde Schrage ovat ainoastaan vaatineet lisäeläkettä niihin työskentelykausiin pohjautuvien kuvitteellisten laskelmien perusteella, jolloin he ovat olleet osa-aikaisia työntekijöitä (ilman, että he olisivat vaatineet oikeutta kuulua takautuvasti eläkejärjestelmiin). He ovat kuitenkin vaatineet toissijaisesti oikeutta kuulua takautuvasti eläkejärjestelmiin työnantajayritystensä kustannuksella ja viimesijaisesti vahingonkorvausta siltä ajanjaksolta, jona he eivät kuuluneet järjestelmään. He ovat toisin sanoen vaatineet, että heidän tulisi saada joka tapauksessa riidanalaiset etuudet ilman, että heidän tarvitsisi maksaa niistä mitään. Lisäksi myös Agnes Vick ja Ute Conze ovat esittäneet vastaavanlaiset vaatimukset.

52. Tällaista käsitystä ei kuitenkaan voida hyväksyä, koska oikeus saada kyseiset etuudet ei ole itsenäinen, vaan seuraa sellaiseen järjestelmään (tässä tapauksessa VAP:iin) kuulumisesta, josta näitä etuuksia maksetaan. Mikäli kantajat saisivat riidanalaiset etuudet täysin ilmaiseksi, se puolestaan tarkoittaisi uutta syrjintää heidän hyväkseen ja niiden kokoaikaisten työntekijöiden vahingoksi, jotka ovat vuosikausia maksaneet vakuutusmaksuja, minkä vuoksi tällaista käsitystä ei ole hyväksytty myöskään edellä mainitussa asiassa Fisscher annetussa tuomiossa.

53. Lopputuloksena on, että siltä osin kuin on kysymys oikeudesta kuulua kansallisissa tuomioistuimissa käsiteltävinä olevissa tapauksissa kyseessä olevan ammatillisen eläkejärjestelmän kaltaiseen järjestelmään ja siitä maksettavien etuuksien saamisesta, yhteisön oikeuden näkökulmasta ratkaiseva ajankohta, josta alkaen näitä etuuksia voidaan taannehtivasti saada, on 8.4.1976 eli se päivä, jolloin asiassa Defrenne II annettiin tuomio, eikä 17.5.1990 eli se päivä, jolloin asiassa Barber annettiin tuomio ja johon viitataan myös Barber-pöytäkirjassa.

b) Toinen ongelma

54. Ensimmäisen ongelman ratkaisemisen jälkeen on seuraavaksi kysyttävä, sovelletaanko edellä mainittuja yhteisön oikeuden asettamia ajallisia rajoituksia myös silloin, kun kansallinen lainsäädäntö, kuten tässä tapauksessa, sisältää työntekijän kannalta edullisempia säännöksiä tämän asian osalta.

55. Kantaja, Yhdistyneen kuningaskunnan hallitus ja komissio väittävät lähinnä, että perustamissopimuksen 119 artikla tai kyseisen artiklan soveltamiselle asetetut ajalliset rajoitukset eivät sovellu käsiteltävänä olevaan tapaukseen, koska Saksan lainsäädännössä annetaan laajempia

15 — Vrt. ed. alaviitteessä 12 mainittu asia Fisscher, tuomion 35—37 kohta.

oikeuksia kuin perustamissopimuksen 119 artiklassa. Vastaajat puolestaan väittävät, että mikäli tapaus kuuluu perustamissopimuksen 119 artiklan soveltamisalaan, tätä artiklaa ja siihen liittyviä ajallisia rajoituksia on yhteisön oikeuden ensisijaisuuden periaatteen perusteella sovellettava jopa edullisempien kansallisten säännösten syrjäyttämiseksi.

56. Vastaajien käsitystä ei voida hyväksyä.

57. Ensiksi täytyy selvittää yhteisöjen tuomioistuimen asioissa Defrenne II ja Barber antamiin tuomioihin sisältyvien ajallisten rajoitusten merkitys.

58. Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan yhteisön oikeuden suora sovellettavuus tarkoittaa sitä, että yhteisön oikeuden säännöksiä on sovellettava kokonaisuudessaan ja yhdenmukaisesti kaikissa jäsenvaltioissa säännösten voimaantulemisesta alkaen ja koko niiden voimassaoloajan. Säännöksistä seuraa näin ollen välittömästi oikeuksia ja velvollisuuksia sekä jäsenvaltioille että yhteisön oikeuden alaan kuuluvien oikeussuhteiden osapuolina oleville yksityisille henkilöille. Tuomioistuinten velvollisuutena on suojata näitä oikeuksia. [16]

16 — Vrt. mm. asia 106/77, Simmenthal, tuomio 9.3.1978 (Kok. 1978, s. 629, 14—16 kohta; Kok. Ep. IV, s. 73).

59. Lisäksi on todettava, että "yhteisön oikeuden ensisijaisuuden periaatteesta seuraa, että välittömästi sovellettavat perustamissopimuksen määräykset ja toimielinten antamat säädökset aiheuttavat suhteessaan jäsenvaltioiden sisäiseen oikeuteen sen, että nämä oikeussäännöt jo pelkällä voimaantulollaan estävät kaikkien niiden kanssa ristiriidassa olevien kansallisten säännösten soveltamisen ja estävät myös — koska ne ovat kunkin jäsenvaltion alueella sovellettavan oikeusjärjestyksen sellaisia osia, joille on annettava etusija muihin oikeussääntöihin nähden — uusien kansallisten lainsäädäntötoimien pätevän syntymisen, jos nämä toimet eivät ole yhteensopivia yhteisön oikeussääntöjen kanssa." [17]

60. Niin ikään vakiintuneen oikeuskäytännön mukaista on, että yhteisöjen tuomioistuimen perustamissopimuksen 177 artiklan nojalla tekemä tulkinta yhteisön oikeuden säännöksestä selventää ja tarkentaa tietyn säännöksen merkitystä ja sisältöä, kuten sitä, minkä sisältöisenä ja missä laajuudessa tiettyä säännöstä täytyy tai olisi täytynyt tulkita ja soveltaa sen voimaantulosta lähtien. Tästä seuraa, että tuomioistuimet voivat soveltaa ja niiden on sovellettava tällaista tulkintaa myös sellaisiin oikeussuhteisiin, jotka ovat syntyneet tai luotu ennen tulkintapyynnön johdosta annettua tuomiota. [18] Yhteisöjen tuo-

17 — Edellisessä alaviitteessä mainittu asia Simmenthal, tuomion 17 kohta.

18 — Ks. asia 61/79, Denkavit italiana, tuomio 27.3.1980 (Kok. 1980, s. 1205, 16 kohta; Kok. Ep. V, s. 149); yhdistetyt asiat C-197/94 ja C-252/94, Bautiaa ja Société française maritime, tuomio 13.2.1996 (Kok. 1996, s. I-505, 47 kohta) ja viimeaikaisesta oikeuskäytännöstä asia C-231/96, Edilizia, tuomio 15.9.1998 (Kok. 1998, s. I-4951, 15 kohta).

mioistuimen tuomiossaan esittämien tulkintakannanottojen oikeusvaikutukset koskevat toisin sanoen yleensä tulkinnan kohteena olevaa säännöstä sen voimaantulosta alkaen. [19]

61. Se, että yhteisöjen tuomioistuin rajoittaisi tulkintakannanottojensa ajallista vaikutusta, on näin ollen täysin poikkeuksellista, ja se voidaan oikeuttaa ainoastaan pakottavilla oikeusvarmuuteen liittyvillä perusteilla. Tällainen tilanne on esillä silloin, kun kansallinen viranomainen on erehtynyt anteeksiannettavalla tavalla voimassa olevasta oikeudesta ja hyväksynyt ja pitkän aikaa soveltanut yhteisön oikeuden kanssa ristiriidassa olevia säännöksiä, joilla on laajalle ulottuvia vaikutuksia ja joiden kumoaminen tulisi maksamaan paljon enemmän kuin niiden voimassa pitäminen. [20] Tulevaisuuteen kohdistuva rajoitus ei kuitenkaan ole sallittu. [21]

62. On näin ollen itsestään selvää, että ei pidä sekoittaa kysymystä sellaisten säännösten merkityksestä ja voimassaolosta, joita yhteisöjen tuomioistuimen tuomiossa on tulkittu, tämän tulkintakannanoton oikeusvaikutusten rajoittamista koskevaan ongelmaan. Tulkinta pätee näin ollen aina asianomaisen säännöksen voimaantulosta lähtien (näin jopa silloin kun yhteisöjen tuomioistuin on rajoittanut tuomionsa oikeusvaikutuksia); tulkintakannanotto tosin ainoastaan selventää säännöksellä alusta alkaen ollutta sisältöä ja sitovuutta, mutta säännöksen sisältö ja sitovuus eivät perustu siihen. Tuomion ajallisten vaikutusten rajoittamisessa on sitävastoin kysymys siitä, että se poistaa yksityisiltä oikeussubjekteilta mahdollisuuden vedota sellaisiin oikeuksiin, joita heillä edellä mainituin tavoin tulkittujen ja voimassa olevien säännösten perusteella on, ja vaatia niitä. [22]

63. Edellä mainituilla perusteilla on tehtävissä seuraavat päätelmät.

Ensinnäkin kysymys yhteisön oikeuden ensisijaisuuden periaatteen soveltamisesta nousee esille ainoastaan silloin, kun kansalliset säännökset ovat *ristiriidassa* yhteisön oikeuden kanssa, toisin sanoen silloin, kun on olemassa konflikti yhteisön oikeuden ja kansallisen oikeuden välillä. [23] Kysymys tämän periaatteen soveltamisesta ei näin ollen tule esille silloin, kun kansallinen oikeus on yhteensopivaa yhteisön oikeuden kanssa.

Toiseksi yhteisöjen tuomioistuimen tuomion oikeusvaikutusten ajallinen rajoittaminen on taloudellisia seikkoja koskevaan harkintaan perustuva toimenpide, johon yhteisöjen tuomioistuin ryhtyy tarkastel-

19 — Edellisessä alaviitteessä mainittu asia Edilizia, tuomion 17 kohta.

20 — Vrt. tämän ratkaisuehdotuksen 46 kohdassa mainittu asia Defrenne II, tuomion 69 kohta ja sitä seuraavat kohdat; asia 69/80, Worringham ja Humphreys, tuomio 11.3.1981 (Kok. 1981, s. 767, 29 kohta ja sitä seuraavat kohdat; Kok. Ep. VI, s. 41); asia 24/86, Blaizot ym, tuomio 2.2.1988 (Kok. 1988, s. 379, 28 kohta ja sitä seuraavat kohdat); ed. alaviitteessä 1 mainittu asia Barber, tuomion 40 kohta ja sitä seuraavat kohdat; asia C-137/94, Richardson, tuomio 19.10.1995 (Kok. 1995, s. I-3407, 32 kohta ja sitä seuraavat kohdat) ja ed. alaviitteessä 18 mainitut yhdistetyt asiat Bautiaa ja Société française maritime, tuomion 48 kohta.

21 — Tämä todetaan nimenomaisesti — joskin tarpeettomasti — asiassa Barber annetun tuomion 44 kohdassa.

22 — Ks. edellä alaviitteessä 18 mainittu asia Edilizia, tuomion 18 kohta.

23 — Ks. asia 14/68, Wilhelm ym, tuomio 13.2.1969 (Kok. 1969, s. 1, 6 kohta; Kok. Ep. I, s. 377) ja edellä alaviitteessä 16 mainittu asia Simmenthal, tuomion 17 kohta.

tuaan yhteisön oikeuden kanssa *ristiriidassa olevasta* kansallisesta säännöksestä aiheutuvia seurauksia. Yhteisön oikeuden ja kansallisen oikeuden välinen ristiriita on näin ollen *välttämätön* edellytys sille, että yhteisöjen tuomioistuin voisi rajoittaa tuomionsa oikeusvaikutuksia. Oikeusvaikutusten rajoittaminen ei sitä vastoin tule kysymykseen silloin, kun kansallinen toimenpide on yhteensopiva yhteisön oikeuden kanssa, koska tällainen rajoitus johtaisi tällöin siihen, että yhteisön oikeus kumoaisi itse itsensä.

64. Tärkein kysymys käsiteltävinä olevissa tapauksissa on näin ollen se, ovatko kansallisissa tuomioistuimissa riidan kohteena olevien kansallisten säännösten kaltaiset säännökset yhteensopivia vai ristiriidassa yhteisön oikeuden kanssa.

65. On muistettava, että käsiteltävinä olevissa tapauksissa riidanalaiset kansalliset säännökset eivät ole eläkkeitä koskevan työehtosopimuksen kerta toisensa jälkeen muutetuista sanamuodoista ilmeneviä säännöksiä. Kyse on ainoastaan niistä kyseisen työehtosopimuksen säännöksistä, jotka ovat voimassa vielä senkin jälkeen, kun Bundesarbeitsgerichtin tuomion johdosta oli *taannehtivasti* puhdistettu ne säännökset, jotka rikkoivat Saksan perustuslain 3 §:n 1 momenttia (ks. tämän ratkaisuehdotuksen 16 kohta ja sitä seuraavat kohdat). Nämä säännökset muodostavat "kansallisen oikeudellisen kehyksen" nyt kyseessä oleville ennakkoratkaisukysymyksille riippumatta siitä, miten ja miksi kansalliset tuomioistuimet tulivat tällaiseen lopputulokseen, mikä puolestaan on puhtaasti kansalliseen oikeuteen kuuluva kysymys.

66. Kuten edellä on todettu, sovellettavana olevien säännösten mukaan osa-aikaisia työntekijöitä (miehiä ja naisia) on tullut kohdella samalla tavalla kuin kokoaikaisia työntekijöitä (miehiä ja naisia) jo vuodesta 1949 lähtien. Osa-aikaisten työntekijöiden sulkeminen VAP:n ja siitä maksettavien lisäeläkkeiden ulkopuolelle on näin ollen rikkonut Saksan perustuslakia vastaan tuosta ajankohdasta alkaen. Tästä on seurauksena, että kaikilla osa-aikaisilla työntekijöillä (joiden joukossa on myös naisia) on oikeus liittyä VAP:iin takautuvasti ja saada siitä vastaavat etuudet.

67. Kansallisissa säännöksissä säännellään siis yleisluonteisempaa kysymystä (osa- ja kokoaikaisten työntekijöiden yhdenmukainen kohtelu) säänneltäessä myös sitä yksityiskohtaisempaa kysymystä (osa-aikaisten naispuolisten työntekijöiden ja kokoaikaisten työntekijöiden yhdenmukainen kohtelu), joka nyt käsiteltävänä olevassa asiassa on riidan kohteena. Samaa tosiseikastoa koskee tämän vuoksi kaksi päällekkäistä sääntelyä, nimittäin yhtäältä perustamissopimuksen 119 artiklan määräykset, joissa kielletään osa-aikaisten

työntekijöiden, joista suurin osa naisia, syrjintä, ja toisaalta ne kansalliset säännökset, joissa yleisesti kielletään osa-aikaisten työntekijöiden syrjintä kokoaikaisiin työntekijöihin verrattuna.

68. Käsiteltävänä olevassa asiassa kansalliset säännökset ovat sisältönsä perusteella *ehdottomasti yhteensopivia* perustamissopimuksen 119 artiklan kanssa ja ulottuvat jopa tätä laajemmalle sekä ajallisen (koska ne ulottuvat jopa perustamissopimuksen voimaantuloa edeltävään aikaan) että henkilöllisen ulottuvuutensa (koska ne koskevat kaikkia osa-aikaisia työntekijöitä heidän sukupuolestaan sekä miesten ja naisten suhteellisesta osuudesta riippumatta) osalta, ja kaiken todennäköisyyden perusteella myös asiallisen ulottuvuutensa osalta (koska yhdenvertaisen kohtelun vaatimus Bundesarbeitsgerichtin tuomioiden perustana olleen Saksan perustuslain 3 §:n 1 momentin väljä muotoilu huomioon ottaen kattaa yleisesti ottaen kaikki työehdot molempien työntekijäkategorioiden osalta eikä ainoastaan palkkakysymyksiä). [24]

24 — Kansallisissa säännöksissä on sisältönsä vuoksi asiallisesti kysymys toimenpiteistä, jotka kuuluvat EY:n perustamissopimuksen 117 ja 118 artiklan soveltamisalaan ja sitä kautta periaatteessa jäsenvaltioiden toimivaltaan. Kuten olen toisessa yhteydessä jo esittänyt, myös tällaisten toimenpiteiden osalta on kuitenkin tutkittava, ovatko ne yhteensopivia perustamissopimuksen 119 artiklan kanssa (ks. ed. alaviitteessä 10 mainittu asiassa C-167/97, Seymour-Smith, antamani ratkaisuehdotuksen 70 kohta, erityisesti alaviite 21).

69. Koska kansallisilla säännöksillä on laajempi ulottuvuus ja ne ovat yhteensopivia perustamissopimuksen 119 artiklan kanssa, ne voivat näin ollen olla itsenäisiä perusteita kantajien kansallisissa tuomioistuimissa esittämille vaatimuksille. Kansallisen oikeuden ja yhteisön oikeuden välillä ei tämän vuoksi ole mitään ristiriitaa tai konfliktia ja näin ollen tässä asiassa ei myöskään ole mitään perusteita soveltaa yhteisön oikeuden ensisijaisuuden periaatetta.

70. Minkäänlainen yhteisöjen tuomioistuimen tuomion ajallisten vaikutusten rajoittaminen ei tule tässä asiassa vallitsevissa olosuhteissa edellä mainituilla perusteilla kysymykseen. Tämä johtuu osaksi siitä, että, kuten kantajat ja komissio ovat perustellusti esittäneet, tällaiset rajoitukset kohdistuvat sellaisiin oikeuksiin, joita asianosaisilla on yhteisön oikeuden perusteella (kun taas kantajien vaatimuksia käsiteltävinä olevissa asioissa, kuten todettu, voidaan oikeudellisesti perustella kansallisen oikeuden säännöksillä) ja osaksi myös siitä, että yhteisöjen tuomioistuimen tuomioiden vaikutusten rajoittaminen olisi joka tapauksessa mahdoton ajatus silloin, kun kansalliset säännökset ovat yhteensopivia tuomioistuimen tuomiossaan tulkitsemien yhteisön oikeuden säännösten kanssa, koska tällainen rajoitus johtaisi siihen, että yhteisön oikeus kumoaisi itse itsensä.

71. Mikäli vastaajien käsitys hyväksyttäisiin, perustamissopimuksen 119 artikla yhtäältä näyttäisi ensi vaiheessa velvoittavan jäsenvaltiot noudattamaan miesten ja naisten samapalkkaisuuden periaatetta ja toisaalta tekisi tällaisen yhdenvertaisen kohtelun mahdottomaksi rajoittamalla kansallisia säännöksiä, joilla tällainen yhdenvertainen kohtelu — ja vieläpä aikaisemmasta ajankohdasta alkaen — on toteutettu. Tämä tarkoittaisi sellaista loogista ja oikeudellista ristiriitaa, jota ei yhteisön oikeudessa voida hyväksyä. Oikeusvarmuutta koskevilla syillä, jotka ilmenevät myös yhteisön oikeudesta, voidaan tosin poikkeuksellisesti perustella sitä, ettei perustamissopimuksen 119 artiklan kanssa ristiriidassa olevia kansallisia toimenpiteitä kumota taannehtivasti; ei kuitenkaan ole olemassa mitään nimenomaista määräystä eikä mitään yleistä periaatetta, jolla voitaisiin perustella yhteisön oikeuden kanssa yhteensopivien kansallisten säännösten kumoaminen.

C *Kuudes kysymys asiassa C-50/96 ja ensimmäisen kysymyksen c kohta asioissa C-270/97 ja C-271/97*

72. Nämä kysymykset koskevat lähinnä sitä, voidaanko kansallisissa tuomioistuimissa esillä olevien kansallisten säännösten kaltaisten säännösten yhteensopivuus perustamissopimuksen 119 artiklan kanssa kyseenalaistaa näistä säännöksistä asianomaisille yrityksille aiheutuvien taloudellisten rasitusten perusteella, kun otetaan huomioon 119 artiklan taustalla olevat taloudelliset päämäärät ja se, etteivät muut jäsenvaltiot ole omaksuneet vastaavanlaisia säännöksiä.

73. Vastaajayritysten käsityksen mukaan, johon kansalliset tuomioistuimet näyttävät yhtyvän, osa-aikaisten työntekijöiden takautuva vakuuttaminen VAP:ssa ja siitä heille seuraavat etuudet aiheuttaisivat suuren taloudellisen rasituksen asianomaisille yrityksille, mikä heikentäisi näiden yritysten kilpailukykyä muissa jäsenvaltioissa toimiviin vastaaviin yrityksiin verrattuna. Vastaajat katsovat tämän olevan vastoin yhteisössä noudatettavaa yhtenäisten kilpailuedellytysten vaatimusta ja perustamissopimuksen 119 artiklan tarkoitusta, joka ei ole ainoastaan sosiaalinen vaan myös taloudellinen — nimittäin yhdenmukaisten toimintaedellytysten luominen yritysten toiminnalle. Muut osapuolet sitä vastoin joko vastustavat tätä argumentaatiota (kantajat) tai väittävät, että muihin kysymyksiin annetut vastaukset tekevät vastaamisen tähän kysymykseen tarpeettomaksi (Yhdistynyt kuningaskunta ja komissio).

74. Vastaajien käsitykseen ei voida yhtyä.

75. Aluksi on huomattava, että edellä esitetyt argumentit koskevat lähinnä niitä käytännön seurauksia, joita vastaajayrityksille on aiheutunut siitä, että Bundesarbeitsgericht oli katsonut eläkkeitä koskevien työehtosopimusten määräysten, joissa osa-aikaiset työntekijät jätettiin vakuutusjärjestelmän ulkopuolelle, olevan Saksan perustuslain vastaisia. Samanlaisia argumentteja oli esitetty myös Bundesarbeitsgerichtissä, jossa ne kuitenkin, kuten jo todettu, hylättiin seuraavin perustein: yrityksille aiheutuvat kustannukset eivät ole kovin suuria, nämä kustannukset voidaan kattaa muista varoista ja yrityksille aiheutuvat haitat ovat joka tapauksessa pienempiä kuin työntekijöille heidän jättämisestä vakuutusten ulkopuolelle aiheutuvat haitat (ks. edellä tämän ratkaisuehdotuksen 17 ja 19 kohta). Lisäksi, kuten jo todettiin, Saksan korkein työoikeudellisia riitoja käsittelevä tuomioistuin on katsonut, että sen enempää oikeusvarmuuden periaate, luottamuksensuojan periaate kuin mikään muukaan periaate ei ole ristiriidassa edellä esitetyn päätelmän kanssa.

76. Näiden kysymysten perustana on tämän vuoksi alempi- ja ylempitasoisten kansallisten säännösten välinen ristiriita sekä ne muutokset, joita tämän ristiriidan takia on kansallisessa oikeusjärjestelmässä tehty. Siltä osin kuin edellä esitetyssä argumentaatiossa on kysymys Saksan perustuslain 3 §:ää koskevan Bundesarbeitsgerichtin tulkinnan, joka muodostaa kehykset käsiteltävinä oleville ennakkoratkaisukysymyksille, riitauttamisesta, argumentaatiota ei voida ottaa huomioon, koska siinä on kysymys kansallisen oikeuden tulkinnasta, joka kuuluu kansallisille tuomioistuimille (käsiteltävinä olevissa tapauksissa Bundesverfassungsgerichtille, jossa on sitä paitsi vireillä tähän asiaan liittyviä valituksia).

77. Näin ollen on enää tarkasteltava, onko vielä jäljellä yhteisön oikeuden tulkintaa koskevia kysymyksiä, joita ainoastaan yhteisöjen tuomioistuin on toimivaltainen ratkaisemaan.

78. Vastaajayritykset ovat yrittäneet perustella argumenttejaan perustamissopimuksen 119 artiklan tarkoituksella. Vastaajat ovat todenneet, että tällä artiklalla ei ole vain sosiaalinen vaan myös taloudellinen päämäärä, nimittäin yhtenäisten kilpailuedellytysten takaaminen eri jäsenvaltioiden yrityksille. Tämän päämäärän saavuttaminen kuitenkin vaarantuisi vastaajien mukaan, jos ainoastaan tiettyjen jäsenvaltioiden yritykset joutuisivat takautuvasti kantamaan kansallisen oikeuden yhteisön oikeuden mukaiseksi saattamisen seuraukset toisten jäsenvaltioiden yritysten hyötyessä eriarvoisen kohtelun jatkumisesta.

79. Yhteisöjen tuomioistuin on asiassa Defrenne II antamassaan tuomiossa tosin katsonut, että "119 artiklan tehtävänä on toisaalta estää sellaisten yritysten joutuminen huonompaan kilpailuasemaan yhteisön sisäisessä kilpailussa, jotka ovat sijoittautuneet sellaisiin jäsenvaltioihin, joissa on tosiasiallisesti toteutettu samapalkkaisuuden periaate, niihin yrityksiin nähden, jotka ovat sijoittautuneet sellaisiin jäsenvaltioihin, joissa ei vielä ole poistettu naispuolisiin työntekijöihin kohdistuvaa palkkaussyrjintää" (tuomion 9 kohta) ja että "toisaalta tämä määräys palvelee yhteisön sosiaalisia tavoitteita; yhteisö ei ole ainoastaan taloudellinen liitto vaan pyrkii myös turvaamaan yhteisellä toiminnalla sosiaalisen edistyksen ja parantamaan jatkuvasti Euroopan kansojen elin- ja työoloja, kuten perustamissopimuksen johdanto-osassa korostetaan" (tuomion 10 kohta).

80. Riippumatta siitä, onko yhteisön lainsäätäjä alun perin tosiasiallisesti tavoitellut juuri edellä mainittua "taloudellista" päämäärää, tämä ei missään tapauksessa vastaa enää nykyistä käsitystä asiasta. Ihmisoikeuksia kunnioittavassa ja suojaavassa oikeudellisessa yhteisössä vaatimus miesten ja naisten samapalkkaisuudesta perustuu pääsääntöisesti ihmisarvon, miesten ja naisten välisen tasa-arvon sekä työolosuhteiden parantamisen periaatteisiin eikä edellä esitettyihin taloudellisiin päämääriin suppeasti ymmärrettyinä.[25] Lisäksi yhteisöjen tuomioistuin on myöhemmässä oikeuskäytännössään katsonut, että perustamissopimuksen 119 artiklaan sisältyvä periaate konkretisoi yleistä tasa-arvoperiaatetta ja syrjintäkieltoa, jotka molemmat ovat yhteisön oikeuden perustavanlaatuisia periaatteita.[26]

Käsitykseni mukaan ei siis ole missään tapauksessa mahdollista vedota 119 artiklan oletettuun "taloudelliseen" tarkoitukseen sellaisen kansallisen säännöksen kumoamiseksi, joka on muutoin yhteensopiva mainitun artiklan kanssa.

81. Siltä osin kuin on kysymys yrityksille aiheutuvien taloudellisten rasitusten taannehtivuudesta on joka tapauksessa huomattava, että kuten edellä on jo todettu, tältä argumentilta on pudonnut tosiasiallinen pohja pois Bundesarbeitsgerichtin ratkaisujen takia ja sen takia, että (ks. tämän ratkaisuehdotuksen 17—19 kohta) työntekijät voidaan velvoittaa maksamaan vakuutusmaksuja taannehtivasti (ks. tämän ratkaisuehdotuksen 49 ja sitä seuraavat kohdat).

25 — Tällaisiin päämääriin vetoaminen olisi verrattavissa nykyaikana siihen, että joku väittäisi esimerkiksi, että lapsityövoiman käyttö tulisi kieltää ennen kaikkea sen vuoksi, että lapsityövoimaa käyttävät yritykset ovat kilpailukykyisempiä kuin aikuisia työvoimanaan käyttävät yritykset, eikä sen vuoksi, että se on häpeällistä sivistyneessä maailmassa.

26 — Ks. asia C-132/92, Roberts, tuomio 9.11.1993 (Kok. 1993, s. I-5579, 17 kohta). Vrt. asia C-13/94, P v. S, tuomio 30.4.1996 (Kok. 1996, s. I-2143, 15—22 kohta).

82. Edellä esitetystä huolimatta on syytä todeta, että kansallisen oikeuden vuoteen 1976 asti ulottuva taannehtiva vaikutus ei anna aihetta kysymykseen yhteensopimattomuudesta yhteisön oikeuden kanssa. Tähän on syynä se, että vaikka kansallisiin toimenpiteisiin ei olisikaan ryhdytty, asianomaiset henkilöt olisivat voineet joka tapauksessa päästä tavoittelemaansa lopputulokseen vetoamalla perustamissopimuksen 119 artiklan välittömään oikeusvaikutukseen. Tämän ajanjakson osalta varojen puute tai työnantajille aiheutuva taloudellinen rasitus on kansalliseen oikeuteen kuuluva ongelma, jolla ei ole merkitystä nyt käsiteltävinä olevissa tapauksissa.[27] Ainoa jäljelle jäävä kysymys on näin ollen se, ovatko riidanalaisten säännösten kaltaiset säännökset ristiriidassa yhteisön oikeuden kanssa siltä osin kuin niissä myönnettävä taannehtiva vaikutus kohdistuu vuotta 1976 edeltävään ajanjaksoon ja perustamissopimuksen 119 artiklan voimaantuloon asti.

83. Tältä osin on syytä muistuttaa, että eläkkeitä koskevan työehtosopimuksen määräykset, jotka merkitsivät kantajiin kohdistuvaa syrjintää ennen kuin ne julistettiin perustuslainvastaisiksi, olivat perustamissopimuksen 119 artiklan vastaisia ja että Saksalla oli tämän vuoksi ensimmäisen vaiheen päätyttyä jatkuva velvollisuus kumota ne.[28] Kuten yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännöstä ilmenee, jäsenvaltio voi sitä paitsi panna pätevästi täytäntöön yhteisön oikeuden mukaiset velvollisuutensa myös takautuvasti.[29] Se, että kansallisilla säännöksillä on riidanalaiseen ajanjaksoon kohdistuva takautuva vaikutus, on näin ollen täysin yhteisön oikeuden mukaista.

84. Se argumentti, että yrityksille saattaa aiheutua taloudellisia vaikeuksia, ei horjuta edellä esitettyä näkökantaa, vaikka kyseinen argumentti saattaakin pitää asiallisesti paikkansa.

Perustamissopimuksen 119 artiklan määräyksissä otetaan nimittäin huomioon kaikkien taloudellisten toimijoiden eli työntekijöiden, työnantajien ja etuudet myöntävien laitosten intressit. Se, että yhteisön oikeudessa otetaan huomioon kaksi viimeksi mainittua ryhmää, saa mielestäni ilmauksensa sekä 119 artiklan 1 kohdassa määrätyssä siirtymäajassa (ajanjakso, jolloin jäsenvaltioille ja myös työnantajille annetaan mahdollisuus sopeutua uusiin olosuhteisiin) että niissä ajallisissa rajoituksissa, jotka yhteisöjen tuomioistuin määräsi asioissa Defrenne II ja Barber antamissaan tuomioissa ja jotka ilmenevät myös Barber-pöytäkirjasta, joka hyväksyttiin viimeksi mainitussa asiassa annetun tuomion jälkeen.

27 — Ks. asia C-200/91, Coloroll Pension Trustees, tuomio 28.9.1994 (Kok. 1994, s. I-4389, 42 kohta).

28 — Mielestäni tämä velvollisuus on olemassa riippumatta asioissa Barber ja Defrenne II annettujen tuomioiden sisältämistä ajallisista rajoituksista sillä erotuksella, että tähän velvollisuuteen ei liity mitään sanktiota eli mikäli sitä rikottaisiin, yhteisön oikeudesta oikeutensa perustava taho ei voisi vedota tähän velvollisuuteen saadakseen näiden tuomioiden antamisajankohtaa edeltävään aikaan kohdistuvia etuuksia.

29 — Ks. direktiivin taannehtivan täytäntöönpanon osalta asia 80/87, Dik, tuomio 8.3.1988 (Kok. 1988, s. 1601, 13 kohta); asia C-373/95, Maso ym., tuomio 10.7.1997 (Kok. 1997, s. I-4051, 39—41 kohta) ja antamani ratkaisuehdotus yhdistetyissä asioissa C-94/95 ja C-95/95, Bonifaci ym. ja Berto ym (Kok. 1997, s. I-3969, 56 kohta ja sitä seuraavat kohdat).

85. Ei voida myöskään unohtaa, että perustamissopimuksen 119 artiklan tarkoituksena on ennen kaikkea oikeuksien turvaaminen niille työntekijäryhmille, jotka systemaattisesti ovat joutuneet sukupuoleen perustuvan syrjinnän uhreiksi, ja perinteisistä rakenteista ja yhteiskunnassa esiintyvistä stereotypioista [30] johtuen tällöin on kysymys säännönmukaisesti juuri naispuolisista työntekijöistä.

86. Tämän vuoksi on myönnettävä, että edellä mainitut nimenomaiset määräykset ja yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännössä asetetut ajalliset rajoitukset, jotka myös tässä tapauksessa ilmentävät yhteisön lainsäätäjän oletettua tahtoa, riittävät osoittamaan, että yhteisön oikeudessa pyritään suojaamaan muiden ryhmien kuin työntekijöiden oikeutettuja taloudellisia intressejä samapalkkaisuutta koskevassa kysymyksessä. Tämän vuoksi perustamissopimuksen 119 artiklaa täytäntöönpantaessa ei enää ole perusteita minkäänlaisiin uusiin esteisiin tai rajoituksiin. Kyseisen 119 artiklan määräysten täytäntöönpanemiseksi omaksuttujen kansallisten toimenpiteiden mahdolliset taloudelliset vaikutukset eivät tämän vuoksi, kuten jo todettu, voi olla perusteena millekään uusille yhteisöjen tuomioistuimen tuomioiden ajallisten vaikutusten rajoituksille edellä mainittujen ryhmien haitaksi, eikä niillä myöskään voida perustella näiden toimenpiteiden riitauttamista yhteisön oikeuden näkökulmasta.

87. Lopuksi sillä seikalla, että muut jäsenvaltiot eivät ehkä ole täytäntöönpanneet perustamissopimuksen 119 artiklaa samassa laajuudessa kuin Saksa, ei ole merkitystä tässä asiassa. Yhteisöjen tuomioistuin on todennut tältä osin seuraavaa:

"Tämän määräyksen tehokkuutta ei voi heikentää se, etteivät tietyt jäsenvaltiot ole täyttäneet perustamissopimuksessa määrättyä velvoitetta ja etteivät yhteiset toimielimet ole ryhtyneet riittäviin toimiin tämän laiminlyönnin osalta.

Vastakkaisen kannan omaksuminen saattaisi johtaa oikeudenloukkauksen muodostumiseen tulkintaperiaatteeksi, eikä yhteisöjen tuomioistuin voi omaksua tällaista kantaa toimimatta vastoin perustamissopimuksen 164 artiklassa sille määrättyä tehtävää." [31]

30 — Asia C-409/95, Marschall, tuomio 11.11.1997 (Kok. 1997, s. I-6363, 29 kohta).

31 — Edellä tämän ratkaisuehdotuksen 46 kohdassa mainittu asia Defrenne II, tuomion 33 ja 34 kohta.

V Ratkaisuehdotus

Edellä mainituilla perusteilla ehdotan, että yhteisöjen tuomioistuin vastaisi sille esitettyihin ennakkoratkaisukysymyksiin seuraavasti:

1) Osa-aikaisten työntekijöiden jättäminen kansallisissa tuomioistuimissa kyseessä olevan kaltaisen ammatillisen eläkejärjestelmän ulkopuolelle merkitsee perustamissopimuksen 119 artiklassa kiellettyä syrjintää, jos tämä toimenpide koskee huomattavasti suurempaa prosenttiosuutta naispuolisista työntekijöistä kuin miespuolisista työntekijöistä ja jos sitä ei voida perustella sellaisilla objektiivisilla syillä, joihin ei liity sukupuoleen perustuvaa syrjintää.

2) Työntekijä, joka on edellä mainitun kaltaisen syrjinnän vuoksi jätetty ammatillisen eläkejärjestelmän ja siitä maksettavien etuuksien ulkopuolelle, voi vedota perustamissopimuksen 119 artiklan välittömään oikeusvaikutukseen kyseisen artiklan kanssa ristiriidassa olevien kansallisten säännösten syrjäyttämiseksi taannehtivasti 8.4.1976 alkaen eli siitä päivästä alkaen, jolloin yhteisöjen tuomioistuin antoi tuomion asiassa Defrenne II.

3) Sen enempää perustamissopimuksen 119 artikla kuin mikään muukaan yhteisön oikeuden säännös tai yleinen periaate ei estä sellaisen kansallisen säännöksen, jolla estetään takautuvasti edellä mainitun kaltainen 119 artiklan vastainen syrjintä, soveltamista asiassa Defrenne II annettua tuomiota edeltävänä ajanjaksona.

4) Taloudelliset ongelmat, joita mainituille yrityksille saattaa aiheutua tällaisten takautuvien kansallisten säännösten soveltamisesta, on ratkaistava kansallisen oikeuden perusteella samapalkkaisuutta koskeva periaate huomioon ottaen, eivätkä nämä ongelmat vaikuta edellä mainittuihin kysymyksiin annettaviin vastauksiin.